

Social Attitudes Towards People with Disabilities and the Design of Accessible Space

Kamil Rawski

DOI:10.30825/5.ak.168.2019.62.1

Postawy społeczne
wobec osób
niepełnosprawnych
a projektowanie
przestrzeni
dostępnej

Key words: society, social attitudes, people with disabilities, accessibility planning

Introduction

This work is a literature review, and its main purpose is to show social changes over time that have led to the initiation of the idea of universal design. According to it, public spaces should be fully accessible, which means that various people, regardless of their abilities, perception or mobility limits, should be able to use it in an independent way. Therefore, when designing such a space, one must take into account that it should be free from all architectural barriers, and priority should be given to pedestrian traffic [Wysocki 2009]. Accessibility is also a feature that determines whether a given place can be easy to get in and whether it is possible to move around it effortlessly. Therefore, other important aspects are related to overcoming differences in height (stairs, ramps), the equipment available in the given space (rest places, street furniture layout) and its good communication facilities (parking spaces, public transport, entrances) [Project for Public Spaces 2009].

It can be assumed that people with disabilities have lived in communities since the beginnings of humankind. Depending on the place and time, social attitudes towards such people varied, and they have changed over the centuries as

a result of the constantly developing civilization. The attitudes towards the disabled were determined by various factors dominating in a given period of history [Gazdulska 2008, Garbat 2015].

- philosophical and social leanings,
- religious beliefs,
- value systems,
- habits and customs,
- development level of civilization and culture.

Some different attitudes of fully functional population towards people with disabilities throughout the history of humankind were also highlighted. They can be divided into four main categories [Zasępa et al. 2005]:

- attitude of discrimination and destruction,
- attitude of isolation,
- attitude of segregation, and
- the attitude of integration.

It is difficult to find many records about those attitudes when studying human history, because at the beginning, the disabled had no rights, and what is more, people were ashamed of them, so they were isolated or even killed in extreme cases. People who were not born in wealthy families lived in seclusion and were deprived of any interest from the communities at the time. It was so until the 17th century when their situation began to improve as society gradually changed its mind about people with disabilities. However, the process of reducing a huge number of barriers between people with disabilities and the rest did not

Słowa kluczowe: społeczeństwo, postawy społeczne, osoby niepełnosprawne, planowanie dostępności

Wprowadzenie

Praca ma charakter przeglądowny, a jej głównym celem jest ukazanie przemian społecznych doprowadzających do zapoczątkowania oraz rozwoju filozofii projektowania uniwersalnego. W myśl tej idei przestrzeń publiczna powinna być w pełni dostępna, tzn. taka, żeby różne osoby bez względu na rodzaj niepełnosprawności, ograniczenia mobilności czy percepcji mogły z niej korzystać w sposób samodzielny. Dlatego też projektując taką przestrzeń, powinno się mieć na uwadze, aby pozbawiona była ona wszelkich barier architektonicznych, a ruch pieszy stawiany był na pierwszym miejscu [Wysocki 2009]. Dostępność to również cecha, która warunkuje to, czy w dane miejsce można dostać się w łatwy sposób, oraz czy można bez wysiłku się poruszać w jego obrębie. Dlatego ważnymi elementami są aspekty związane z pokonywaniem różnic wysokości (schody, pochylanie), wyposażeniem danej przestrzeni (miejsca odpoczynku, sposób rozplanowania małej architektury) oraz jej dobrym zapleczem komunikacyjnym (miejsca parkingowe, transport publiczny, wejścia) [Project for Public Spaces 2009].

Można przyjąć, że osoby niepełnosprawne żyły w społecznościach od początków istnienia ludzkości. W zależności od miejsca i czasu postawy społeczne względem takich osób różniły się od siebie, a wraz z upływem kolejnych stuleci ulegały zmianom na skutek stale rozwijającej się cywilizacji. Stosunek do niepełnosprawnych wyznaczyły różne czynniki przeważające w danym okresie historii [Gazdulska 2008, Garbat 2015]:

- poglądy filozoficzne i społeczne,
- wierzenia religijne,
- systemy wartości,
- zwyczaje i obyczaje,
- poziom cywilizacji oraz kultury danego społeczeństwa.

Z historii ludzkości wyodrębniła się także różne postawy wobec osób niepełnosprawnych. Można je podzielić na cztery główne kategorie [Zasępa i wsp. 2005]:

- postawa dyskryminacji i wyniszczenia,
- postawa izolacji,
- postawa segregacji,
- oraz postawa integracji.

Badając dzieje ludzkości pod kątem poszukiwania powyższych postaw, trudno doszukać się w nich wielu zapisów na ten temat. Dzieje się tak dlatego, iż początkowo niepełnosprawni nie mieli żadnych praw, co więcej – ludzie się ich wstydzili, izolowali od siebie czy nawet w skrajnych przypadkach uśmiercali. Osoby, które nie rodziły się w bogatszych rodzinach, żyły odosobnione i pozbawione jakiegokolwiek

zainteresowania ze strony ówczesnych społeczności. Dopiero w XVII wieku ich sytuacja zaczęła się poprawiać, gdy społeczeństwo zaczęło stopniowo zmieniać zdanie na temat osób z niepełnosprawnościami. Jednak proces niwelowania ogromnej liczby barier oddzielających ludzi niepełnosprawnych od pozostałych nie miał lekkich początków. Przebiegał powoli i stopniowo, można stwierdzić, iż tak naprawdę trwa do dziś oraz trudno oszacować, kiedy będzie można go uznać za skończony [Garbat 2015].

Materiał i metody

Na podstawie literatury przedmiotu opisano zagadnienia związane z postawami społeczeństwa względem osób niepełnosprawnych na przestrzeni wieków. W tym celu z periodyzacji dziejów wyodrębniono i zbadano cztery epoki. Analizę rozpoczęto od starożytności (od ok. 3000 lat p.n.e. do upadku imperium zachodniorzymskiego w 476 r. n.e.), gdyż jest to pierwszy okres, w którym pojawiają się materiały źródłowe na temat postaw społecznych odnoszących się do osób z niepełnosprawnościami [Borowski 2012]. Następnie analizowano kolejno epoki: średniowiecze (od 476 r. n.e. do schyłku XV w. – upadek Konstantynopola, wynalezienie druku, wielkie odkrycia geograficzne), nowożytność (od XVI w. do I wojny światowej) oraz czasy współczesne (od 1918 r. do

begin smoothly. It was proceeding slowly and gradually. Moreover, it can be said that it has been continuing uninterrupted until today and it is difficult to estimate when it can be considered as finished [Garbat 2015].

Material and methods

Based on literature on the subject, issues related to the attitudes of society towards people with disabilities over the centuries have been described. For this purpose, four eras have been highlighted and studied from the periodization of history. The analysis begins with ancient history (from about 3,000 years ago to the fall of the West Roman Empire in 476 AD), as this was the first period in which source materials related to social attitudes towards people with disabilities appeared [Borowski 2012]. Next, the following ages were analysed: the Middle Ages (from 476 AD until the end of the 15th century – the fall of Constantinople, the invention of printing, European overseas exploration), the early modern period (from the 16th century to the First World War) and modern times (from 1918 to today). For each of these periods, an attempt was made to find a correlation between the perception of people with disabilities resulting from the social attitudes at the time, and the design of accessible space. The origins of spreading out and the genesis of the idea of universal design

and accessibility planning were also indicated.

The research included mainly a review of the available literature. The studies of Garbat [2013, 2014, 2015, and 2016] proved useful for the analysis of historical attitudes of the society. The book titled *Geneza i rozwój rehabilitacji, pomocy technicznych oraz wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami*, where the author presents an insightful description about perceive of disability throughout history, was particularly helpful. On the other hand, in order to determine the ideas related to planning the space, such studies as *Historia planowania i budowy miast* by Słodczyk [2012], *Miasto europejskie na przestrzeni dziejów. Wybrane przykłady* by Kostrzewska [2013], or *Historia idei miasta* by Paszkowski [2015]. Based on historical analysis, conclusions related to social changes were constructed, as a result of which spaces available for people with disabilities started to be designed. The main goals of the changes being continued to this day are to provide equal opportunities and to support the integration process of disabled people with the rest of society.

Ancient history

Due to the wide timeframe of this era (lasting almost 3,500 years), it is very hard to clearly determine the treatment of disabled people, because social attitudes differed

slightly depending both on time and place. A similar situation took place in the case of spatial planning, however, such city functions as the defensive or economic function can be considered as common for all cities of that period. Human dimensions were a reference point in the shaping of architectural space as early as in ancient Greece [Paszkowski 2015]. In the context of planning accessible space, however, one should take into account the type of man that was considered as a model. In those times, when the cult of the body was very popular, all kinds of physical deviations were stigmatized in a ruthless way. The result was that children that were born with visible disability were usually victims of murder. What is more, the parents were blamed for the birth of such a child as punishment for their or their ancestors' sins (e.g. perjury, desecration of the temple, or not offering sacrifices to the gods) [Borowska-Beszta 2012]. In conclusion, it can be stated that the space was shaped taking into account only the dimensions and needs of healthy and strong people. What is more, the fate of handicapped children was sealed not only in Greece. In Sparta, for example, the merciless law created by King Likurg ordered such children to be eliminated from the society if the elders' council make such decision. Newborn children that had been abandoned in the mountains were sentenced to certain death [Borowska-Beszta 2012] In ancient Rome, as in Greece, architectural forms were

dziś). W każdym okresie podjęto próbę znalezienia korelacji pomiędzy postrzeganiem osób niepełnosprawnych wynikającym z ówczesnych nastrojów społecznych a projektowaniem przestrzeni dostępnej. Wskazano również początki szerzenia oraz genezę idei projektowania uniwersalnego i planowania dostępności.

Badania obejmowały w głównej mierze przegląd dostępnej literatury. Do analizy postaw historycznych społeczeństwa przydatne okazały się opracowania Garbata [2013–2016], a w szczególności pozycja pt. *Historia niepełnosprawności – Geneza i rozwój rehabilitacji, pomocy technicznych oraz wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami*, gdzie autor przedstawia wnikliwy opis postrzegania niepełnosprawności na przestrzeni dziejów. Natomiast w celu określenia myśli związanej z planowaniem przestrzeni posiłkowano się m.in. takimi opracowaniami jak *Historia planowania i budowy miast* Słodczyka [2012], *Miasto europejskie na przestrzeni dziejów. Wybrane przykłady* Kostrzewskiej [2013] czy *Historia idei miasta* Paszkowskiego [2015]. Na podstawie przeprowadzonych analiz historycznych skonstruowano wnioski dotyczące przemian społecznych, w efekcie których zaczęto projektować przestrzeń dostępną dla osób z niepełnosprawnościami. Głównym celem przemian trwających do dziś jest wyrównanie szans oraz wspomaganie procesu integracji ludzi niepełnosprawnych z resztą społeczeństwa.

Starożytność

Ze względu na szerokie ramy czasowe tej epoki (trwającej niemal 3500 lat) wręcz niemożliwe jest jednoznacznie określenie sposobu traktowania osób niepełnosprawnych, gdyż postawy społeczne różniły się nieco zarówno w zależności od czasu, jak i miejsca. Podobna sytuacja jest w przypadku planowania przestrzennego, jednak takie funkcje miast jak funkcja obronna czy ekonomiczna można uznać za wspólne dla wszystkich miast tego okresu. Już w starożytnej Grecji kierowano się wymiarami człowieka jako punktem odniesienia w kształtowaniu przestrzeni architektonicznej [Paszkowski 2015]. W kontekście planowania przestrzeni dostępnej należałoby jednak rozpatrzyć, jaki typ człowieka uważany był za model wzorcowy. W czasach, gdy panował kult ciała, wszelkiego rodzaju odchylenia od normy były w bezlitosny sposób piętnowane. Skutkowało to tym, że dzieci rodzące się z widoczną niepełnosprawnością zazwyczaj padały ofiarami mordów. Co więcej, rodziców obarczano winą z powodu urodzenia takiego dziecka, uzasadniając to karą za grzechy ich lub ich przodków (np. krzywoprzysięstwo, bezczeszczenie świątyni czy też nieskładanie należytych ofiar bogom) [Borowska-Beszta 2012]. Można stwierdzić, iż przestrzeń kształtowana była z uwzględnieniem wymiarów i potrzeb jedynie zdrowych i silnych jednostek. Los dzieci upośledzonych

był przesądzony nie tylko w Grecji. W Sparcie na przykład bezlitosne prawo tworzone przez króla Likurga nakazywało, aby takie dzieci w zależności od orzeczenia rady starszych usuwać ze społeczeństwa. Porzucane w górach noworodki skazane były na pewną śmierć [Borowska-Beszta 2012]. W starożytnym Rzymie, podobnie jak w Grecji, formy architektoniczne oparte były na skali człowieka, a także na proporcjach podlegających ścisłym regułom geometrycznym. Kładziono również nacisk na utylitaryzm rozwiązań [Paszkowski 2015]. Wysoko rozwinięta jak na ówczesne czasy infrastruktura sprzyjała napływowi coraz to większej liczby ludności do miast. W Rzymie wiązało się to jednak z dużymi trudnościami w poruszaniu się po pogmatwanej sieci wąskich uliczek. Nadmierny wzrost liczby ludności starano się zrekompensować, usuwając z miasta niepożądane grupy społeczne [Ostrowski 1996]. Oczywistym wydaje się, iż do takich grup należały osoby niepełnosprawne, jednak wiele zależało w tym przypadku od statusu społecznego ich rodzin. Jeśli osoby te rodziły się w bogatych rodach, mogły liczyć na godny byt i opiekę. Majętne rodziny praktykowały zatrudnianie służby do pomocy swoim niepełnosprawnym członkom. Natomiast ci, którzy byli biedni i niezdolni do pracy, szybko stacali się na margines społeczny. Izolowano również takie jednostki poprzez wywożenie ich na pustkowie, gdzie czekała na nich śmierć

based on the human scale, as well as on proportions that were subject to strict geometrical rules. Emphasis was also placed on utilitarian solutions [Paszkowski 2015]. Highly developed infrastructure was favourable for the inflow of an increasing population to the cities at that time. In Rome, however, it was associated with great difficulties in moving around the tangled network of narrow streets. The authorities tried to compensate for excessive population growth by removing unwanted social groups from the city [Ostrowski 1996]. It seems to be obvious that disabled people belonged to those groups, although in this case many things depended on their social status. If they were born in wealthy families, they could count on worthy being and protection. Such families also practiced employing servants to help their disabled members. However, those who were poor and unable to work fell quickly into the margins of society. Such individuals were also isolated by transporting them to desolated areas, where death awaited them [Rozwadowski 2015]. Slaves were in the worst situation. Their fate lay in the hands of their masters, so that they were often sentenced to death as a result of their disability [Garbat 2013]. Same as in ancient Greece, the Jews treated disability as God's punishment, so such people were being killed or exiled of the community [Braun-Gałkowska & Gutowska 1994]. It is difficult to find source materials in these times that would show how ancient societies

referred to the work of people with disabilities. Nevertheless, in order to survive, they had to engage in various activities with greater or lesser success. Such individuals were usually forced to begging, committing crimes or even prostitution [Garbat 2013, 2016]. However, even in the ancient era, examples showing that people with disabilities were also supported can be found. Some figures and reliefs of ancient Egypt show people that were walking on crutches or with a cane, and even with limb prosthetic [Przeździak & Nyka 2008]. However, only very few of the disabled could afford such privileges.

In spite of some differences in the perception of the disabled and social development, it can be concluded that in the ancient times there were mainly two social attitudes towards people with disabilities: the absolute law of natural selection and the attitude of discrimination and extermination [Garbat 2015]. Even the brightest minds of this age, such as Seneca, were shaping these types of attitudes. He wrote that such individuals should be separated from a healthy society, even by killing them [Kirejczyk 1981]. Plato, on the other hand, encouraged the segregation of newborns, so that the "better ones" should be looked after in nurseries, while the "worse" should be dumped or even killed [Plato 2003]. Due to the general dislike for the handicapped and disabled, it is difficult to find any forms of planning the accessibility of public spaces for such

people, especially that urban design had just begun in those times. Despite the fact that both Aristotle and Vitruvius claimed that cities should be built to provide protection and happiness for their residents [Gutowski 2006], taking into account the social attitudes of the given times, it can be stated with a high degree of certainty that they did not have in mind the disabled.

Middle Ages

The oldest cities of the Middle Ages developed on the basis of Roman cities [Paszkowski 2015], while new ones often through the chaotic sprawl of settlements located near the castles, focusing mainly on agriculture, handicrafts or trade. Therefore, it was necessary to give directions of development through a location law that regulated such aspects as size, layout of the street and plots. In spite of everything, the factor of fortitude was an important element of shaping the cities at that time. They were characterized primarily by a compact plan, limited by the defensive walls to a relatively small area, with a rectangular market square in the central part [Czarnecki 2001]. The layout of the city was subordinated mainly to the needs of trade, because it provided an influx of money to the settlement units, enabling them further development [Samsonowicz 1970]. In the Middle Ages, the view of the disabled was

[Rozwadowski 2015]. W najgorszym położeniu znajdowali się jednak niewolnicy. Ich los leżał w rękach ich panów, dlatego gdy w wyniku upośledzenia przestawali być przydatni, często skazywano ich na śmierć [Garbat 2013]. Podobnie jak w starożytnej Grecji, również ówczesni Żydzi traktowali niepełnosprawność jako karę Bożą, dlatego też osoby takie były zabijane lub wyrzucane ze społeczności [Braun-Gałkowska i Gutowska 1994]. Trudno doszukiwać się w tych czasach materiałów źródłowych, które pokazywałyby, w jaki sposób starożytne społeczeństwa odnosiły się do pracy osób z niepełnosprawnością. Mimo wszystko, aby przeżyć, musieli się oni angażować w różne zajęcia z mniejszym lub większym powodzeniem. Najczęściej zmuszeni byli do żebractwa, popełniania przestępstw czy nawet prostytucji [Garbat 2013, 2016]. Jednak w starożytności doszukać się można przykładów, które ukazują, że wspierano osoby niepełnosprawne. Na rycinach oraz płaskorzeźbach z czasów starożytnego Egiptu przedstawiano ludzi chodzących o lasce czy kulach, a nawet z protezami kończyn [Przeździak i Nyka 2008]. Niemniej na takie przywileje mogli sobie pozwolić tylko nieliczni.

Mimo pewnych różnic w sposobie traktowania niepełnosprawnych oraz rozwoju społecznego, jaki osiągnięto, można stwierdzić, że w starożytności obecne były głównie dwie postawy społeczne względem osób z niepełnosprawnościami:

bezwzględne prawo selekcji naturalnej oraz postawa dyskryminacji i wyniszczenia [Garbat 2015]. Kształtowaniem tego typu nastawienia zajmowali się nawet światłe umysły tej epoki jak Seneka Młodszy, który pisał, że powinno się oddzielać jednostki upośledzone od zdrowego społeczeństwa nawet poprzez ich uśmiercanie [Kirejczyk 1981]. Platon natomiast zachęcał do selekcji noworodków, aby lepsze dzieci otaczać opieką w ochronkach lub przekazywać do urzędów mamek, natomiast gorsze podrzucać lub nawet zabijać [Platon 2003]. W związku z panującą ogólnie niechęcią do jednostek upośledzonych i kalekich trudno doszukiwać się jakichkolwiek form planowania dostępności przestrzeni publicznych dla takich osób, tym bardziej że projektowanie urbanistyczne miało w tych czasach dopiero swoje początki. Mimo iż Arystoteles podobnie jak Witruwiusz twierdził, że miasta należy budować tak, aby zapewnić mieszkańcom ochronę i szczęście [Gutowski 2006], to biorąc pod uwagę nastroje społeczne z danych czasów, z dużą dozą pewności można stwierdzić, iż nie miał on w tym przypadku na myśli osób niepełnosprawnych.

Średniowiecze

Najstarsze miasta średniowiecza rozwijały się na bazie miast rzymskich [Paszkowski 2015], natomiast nowe często poprzez bezładny

rozrost osad zlokalizowanych w pobliżu grodów, skupiających się głównie na rolnictwie, rzemiośle czy handlu. Dlatego konieczne stało się nadanie kierunków rozwoju poprzez lokację regulującą takie aspekty jak rozmiar, układ ulic, czy rozmieszczenie działek. Istotnym elementem kształtowania się miast w tym czasie był czynnik warowności. Charakteryzował je przede wszystkim zwarty plan, ograniczony poprzez mury obronne do stosunkowo niedużej powierzchni, z usytuowanym w centralnej części, prostokątnym rynkiem [Czarnecki 2001]. Plan miasta podporządkowany był głównie potrzebom handlu, ponieważ to dzięki niemu do grodu napływały pieniądze umożliwiające jego dalszy rozwój [Samsonowicz 1970]. W czasach średniowiecza widok niepełnosprawnych był bardzo powszechny, ponieważ w wyniku ciągłych wojen oraz różnych epidemii ludzie stale tracili poszczególne części ciała. Świadczą o tym chociażby liczne przedstawienia na obrazach utrwalone przez wielu malarzy [Rozwadowski 2015].

W okresie tym ogromny wpływ na zmianę stosunku ludzi zdrowych do niepełnosprawnych miała głęboka religijność związana z szerzącym się chrześcijaństwem [Garbat 2016]. Dzięki temu powstawały pierwsze przytułki oraz zaczęła rozwijać się opieka społeczna. Postawy ówczesnych społeczeństw zaczęły wchodzić w fazę izolacji i opieki [Braun-Gałkowska i Gutowska 1994]. Mimo tego osoby z niepełnosprawnościami

very common, because as a result of constant wars and various epidemics many people lost individual parts of their body. This is documented by the numerous representations of such people in the paintings by many artists [Rozwadowski 2015]. During this period, a great piety caused by the spreading Christianity had a huge impact on changing the attitude of healthy people to the disabled [Garbat 2016]. As a result, the first shelters for such people started to emerge and social care began to develop. The attitudes of then societies began to enter the phase of isolation and care [Braun-Gałkowska, Gutowska 1994]. In spite of this, people with disabilities still had to struggle with being marginalized. Due to the high religiosity of society, it was believed that disability was a divine test or punishment (like in ancient times) [Rozwadowski 2015]. Participation in the work process was dependent on various factors. In the villages inhabited by agrarian societies, every pair of hands was needed for help regardless of defects or handicaps. In cities, however, many things depended on social affiliation and property status. Wealthy families could afford to pay for keeping their disabled members in monasteries. The rest did not have this luck and mostly had to beg for alms, but giving it was popular in those times due to the deep Christianity of society [Garbat 2016]. Begging in the streets of cities became so profitable that many cheaters began to appear. Moreover,

in the Middle Ages it became popular to use punishments of mutilation that are shameful corporal punishments involving public shows and depriving the convicted of individual parts of the body [Pędracki 1997]. Cheaters begging for alms and the wide popularization of this type of punishments led to the fact that disability began to be pejoratively perceived, and visible mutilation was seen as evidence of a person's criminal past. Public opinion began to combine ugliness and disability with sin and crime to such a degree that in the fourteenth-century English authorities issued certificates of innocence for victims of accidents and wounded soldiers [Kowalczyk 2015]. On the other hand, dwarfs were treated as elegant gifts given to the kings and rulers [Fabiani 1980, Gabart 2015]. Other people with visible deformations were also a fashionable gift among the aristocracy. This phenomenon existed almost until the end of the 18th century [Kowalczyk 2015]. There are assumptions that the habit of keeping them at the royal courts could have prehistoric origins and that it came to Europe from Mesopotamia [Fabiani 1980].

Despite the slight improvement in the situation of people with disabilities in relation to ancient times, they were still strongly discredited. Even under canon law, the handicapped were deprived from the possibility of receiving priestly ordination if an adequate dispensation from the papal curia was not obtained [Kowalczyk

2015]. Moreover, there are no aspects related to the adaptation of spatial solutions for people with disabilities to be found. What is more, the then construction was mainly focused on defence, which was reflected in the compact layout and buildings with narrow streets, limited by city walls. Everything came down to the best use of each element of the spatial structure of the settlement unit [Regulski 1986, Czarnecki 2001]. On the other hand, on the outside of the city walls, in the vicinity of the gates, hospitals were built. However, these were not healing establishments (as it might seem from today's point of view), because at that time they served primarily as shelters and to isolate ill people [Kostrzewska 2013]. Although the city organization in this era was well thought out, its shape was also conditioned by the social structure and strongly depended on the hierarchy in society [Paszkowski 2015], and the survival and security were much more important than comfort of moving around public spaces.

Early modern period

After the Middle Ages, there was still a belief that disability results from the will of God and can be a form of penance for sins committed in family. With time, however, social attitudes related to isolation of disabled people intensified. They were placed far from urban life in isolated shelters [Braun-Gałkowska & Gutowska 1994]. The

wciąż musiały borykać się z byciem marginalizowanym. Z racji dużej religijności społeczeństwa uważano, że osoby kalekie zostały poddane boskiej próbie lub podobnie jak w starożytności, że spadła na nie kara boska [Rozwadowski 2015]. Możliwość pracowania uzależniona była od różnych czynników. Na wsiach, gdzie żyły społeczeństwa agrarne, liczyła się każda para rąk do pomocy bez względu na defekty czy dysfunkcje. W miastach natomiast wiele zależało od przynależności społecznej i statusu majątkowego. Dobrze sytuowane rody mogły pozwolić sobie na opłacenie utrzymania niepełnosprawnych członków rodziny w klasztorach. Pozostali nie mieli tego szczęścia i w większości skazani byli na żebranie jałmużny, której dawanie było w tych czasach popularne ze względu na dużą religijność społeczeństwa [Garbat 2016]. Żebranie na ulicach miast stało się do tego stopnia opłacalne, że zaczęło pojawiać się mnóstwo oszustów. Co więcej, w średniowieczu popularne stało się stosowanie kar mitylacyjnych, czyli hańbiących kar cielesnych polegających na publicznym okaleczaniu i pozbawianiu skazanego poszczególnych części ciała [Pędracki 1997]. Oszuści wyłudający jałmużny oraz szerokie rozpowszechnienie tego typu kar spowodowały, że niepełnosprawność zaczęła być kojarzona pejoratywnie, a widoczne okaleczenie odbierano jako dowód kryminalnej przeszłości danej osoby. Opinia publiczna

zaczęła łączyć brzydotę i ułomność z grzechem i przestępstwami do tego stopnia, że w XIV-wiecznej Anglii władze wydawały certyfikaty niewinności dla ofiar wypadków i rannych żołnierzy [Kowalczyk 2015]. Karty natomiast traktowane były jako wytworne prezenty dawane w podarunku koronowanym głowom [Fabiani 1980, Gabart 2015]. Także inne osoby z widocznymi deformacjami bywały modnym podarunkiem wśród arystokracji. Zjawisko to istniało niemal do końca XVIII wieku [Kowalczyk 2015]. Przypuszcza się, iż zwyczaj trzymania ich na dworach mógł mieć swój początek już w prehistorii i przywędrował do Europy z Mezopotamii [Fabiani 1980].

Mimo nieznacznego polepszenia się sytuacji osób niepełnosprawnych w stosunku do czasów starożytnych wciąż byli oni mocno dyskredytowani. Świadczy o tym chociażby to, że nawet w świetle prawa kanonicznego ułomność przekreślała możliwość przyjęcia święceń kapłańskich, jeśli nie dostało się stosownej dyspensy z kurii papieskiej [Kowalczyk 2015]. Na próżno również szukać wzmianek o jakichkolwiek aspektach związanych z dostosowaniem rozwiązań przestrzennych do osób z niepełnosprawnościami. Co więcej, ówczesne budownictwo nastawione było głównie na obronność, czego odzwierciedleniem były zagęszczenie układu i zabudowa z ciasnymi uliczkami, ograniczona miejskimi murami. Wszystko sprowadzane było do tego, aby jak najlepiej

wykorzystać każdy element struktury przestrzennej jednostki osadniczej [Regulski 1986, Czarnecki 2001]. Natomiast w pobliżu bram, po zewnętrznej stronie murów miejskich, praktykowano budowanie szpitali. Nie były to jednak zakłady lecznicze (jak mogłoby się wydawać z dzisiejszego punktu widzenia), gdyż ówczesnie pełniły one funkcję przede wszystkim przytułków i służyły do izolacji chorych [Kostrzewska 2013]. Mimo że organizacja miasta w tej epoce była dobrze przemyślana, to jego kształt uwarunkowany był także strukturą społeczną i mocno zależał od panującej w niej hierarchii [Paszkowski 2015], a przetrwanie i bezpieczeństwo odgrywały dużo ważniejszą rolę niż komfort poruszania się w przestrzeni publicznej.

Nowożytność

Po średniowieczu wciąż jeszcze panowało przekonanie, że niepełnosprawność wynika z woli bożej i może być formą pokuty za popełnione w rodzinie grzechy. Z czasem jednak nasilały się postawy społeczne związane z izolowaniem jednostek niepełnosprawnych z dala od życia miejskiego i umieszczano je w budowanych poza miastami przytułkach [Braun-Gałkowska i Gutowska 1994]. Stopniowo zanikało również przekonanie, że dawanie jałmużny przyczyni się do zmycia grzechów jako akt dobroczynności. Dużym problemem stała się plaga żebractwa,

conviction that giving alms helped to wash away sins in the name of charity gradually disappeared. The plague of begging had become a big problem, and as a result, this practice was being fought by imposing penalties. The disabled had to find a different way to sustain themselves. Those who could work earned their living by undertaking various activities related to arts or crafts [Garbat 2016]. The origins of ideology of the welfare state that was trying to solve the problems of people with disabilities can be found in the seventeenth century [Żuraw 2016]. John Amos Comenius and John Locke initiated the research period and made the first attempts at integration and hence they contributed in large part to changing the way in which weaker individuals were perceived. They started to promote the idea of ensuring equal opportunities by aiming to teach less able individuals because, as J.A. Comenius stated: All people are supposed to learn everything that is human because they are people [Lipkowski 1981]. Over time, the increase in population of the largest European cities resulted in their further spatial development. Attempts were made to create a city plan with a network of straight streets in axial systems and squares in the form of regular geometric figures [Wróbel 1971]. Such design was aimed, among others, at ensuring safety and public order. Increasing the share of vehicular traffic amplified the need to expand communication routes [Słodczyk 2012], at the same time

creating a new threat to the blind. The independent movement of people with visually impairment in crowded streets put them in great danger. As a result of the growing urban space, it was also necessary to suppress fragments of fortifications that were transformed into green areas for public use [Słodczyk 2012]. These, in turn, were raised on embankments, which limited their accessibility for people with reduced mobility.

The industrial revolution that began at the end of the 18th century brought many changes. The cities began to overpopulate, and, as a result, the living conditions of the newly created working class (fully efficient people) deteriorated dramatically. As a result of the deficit of space within cities, new factories along with residential districts began to be built on their peripheries. However, no services, education or health centres were provided, not to mention consciously planned and composed public spaces, as well as communication systems or parks [Kostrzewska 2013]. There was therefore no possibility for the disabled people to live independently in such environment. The urban space degraded, and the increasing distances between individual places began to require the use of public transport. Such course of actions contributed to the fact that at the turn of the eighteenth and nineteenth centuries, the first concepts that were being spatial expression of socialist thought started to emerge [Kostrzewska 2013]. As a result of

the mechanization of industry, the pace of work in factories as well as time and production standards became adverse, and even unreachable for people with disabilities. These factors led to the exclusion of the disabled from the mainstream of economic life, and the market share of their previous occupations related to handicrafts, cottage industry or street trade began to diminish. This created a premise for the concept that people who were unable handle the new labour market should also have a chance to find employment [Garbat 2016]. According to the society of that time, proper rehabilitation was needed to increase the chances of the disabled for a normal existence. It was claimed, however, that it should take place in special institutions separated from healthy society. As a result, it was possible to provide appropriate methods as well as educational and didactic actions by the appropriate personnel. It was also believed that leaving people with disabilities together with healthy people would be unfavourable for them. This attitude was supposed to make healthy community free of disabled, while protecting sick people from the hardships of living in an open society [Żuraw 2016].

In the 19th and the beginning of the 20th century, the concept of segregation had already become dominant. As Barun-Gałkowska and Gutowska [1994] stated: *this attitude was formed as a result of distinguishing many types of disability,*

w związku z czym zaczęto walczyć z tym procederem poprzez nakładanie różnych kar. Niepełnosprawni musieli znaleźć więc inny sposób na życie. Ci, którzy mogli pracować, zarabiali, podejmując się różnych zajęć związanych z rzemiosłem lub sztuką [Garbat 2016]. Początków ideologii państwa opiekuńczego starającego się rozwiązywać problemy osób z niepełnosprawnościami doszukać się można w XVII wieku [Żuraw 2016]. W dużej mierze do zmiany sposobu patrzenia na jednostki słabsze przyczynili się Jan Amos Komeński oraz John Locke. Zapoczątkowali tym samym okres badań oraz podjęli pierwsze próby integracji. Zaczęli propagować ideę wyrównywania szans, stawiając sobie jednocześnie za cel nauczanie mniej sprawnych jednostek, gdyż jak sam J.A. Komeński stwierdził: „Wszyscy ludzie mają uczyć się wszystkiego, co jest ludzkie, ponieważ są ludźmi” [Lipkowski 1981]. Z biegiem czasu wzrost zaludnienia największych miast europejskich skutkował ich dalszym rozwojem przestrzennym. Starano się, aby plan miasta był tworzony z sieci prostych ulic w układach osiowych oraz placów w formie regularnych figur geometrycznych [Wróbel 1971]. Takie projektowanie miało na celu m.in. możliwość zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego. Zwiększenie udziału ruchu kołowego dyktowało potrzebę poszerzania ciągów komunikacyjnych [Ślodziak 2012], jednocześnie stwarzając coraz większe zagrożenie

dla osób niewidomych. Samodzielne poruszanie się osób z dysfunkcjami narządów wzroku po zatłoczonych ulicach narażało je na duże niebezpieczeństwo. W wyniku rozrastających się tkanek miejskich konieczne było również likwidowanie fragmentów fortyfikacji, które przekształcano na tereny zieleni oddawane do użytku publicznego [Ślodziak 2012]. Te z kolei wyniesione były na wałach, co ograniczało ich dostępność dla osób o obniżonej mobilności.

Zapoczątkowana u schyłku XVIII wieku rewolucja przemysłowa przyniosła wiele zmian. Miasta zaczęły się przeludniać, wskutek czego warunki bytowe nowo powstałej klasy robotniczej (w pełni sprawnych ludzi) uległy drastycznemu pogorszeniu. W wyniku deficytu przestrzeni w obrębie miast na jego peryferiach zaczęto budować nowe fabryki wraz z dzielnicami mieszkalnymi. Nie były one jednak zaopatrzone jakiegokolwiek usługi, ośrodki oświaty czy zdrowia, nie wspominając nawet o świadomie planowanych i komponowanych przestrzeniach publicznych, a także układach komunikacyjnych czy parkach [Kostrzewska 2013]. Nie było zatem żadnej możliwości, aby w takim środowisku osoby niepełnosprawne mogły żyć samodzielnie. Przestrzeń miejska uległa degradacji, a coraz większe odległości pomiędzy poszczególnymi miejscami zaczęły wymagać korzystania z transportu publicznego. Taki obrót spraw przyczynił się do tego, że na przełomie XVIII i XIX wieku zaczęły powstawać

pierwsze koncepcje będące przestrzennym wyrazem myśli socjalistycznej [Kostrzewska 2013]. Mechanizacja przemysłu spowodowała także, że tempo pracy w fabrykach oraz normy czasowe i produkcyjne dla osób z niepełnosprawnościami były trudne do osiągnięcia. Czynniki te doprowadziły do wykluczenia niepełnosprawnych z głównego nurtu życia ekonomicznego, a ich wcześniejsze zajęcia związane z rękodziełem, chałupnictwem czy handlem ulicznym zaczęły stanowić coraz mniejszy udział w rynku. Utworzyło to przesłankę do powstania koncepcji, w której ludzie niemogący poradzić sobie na nowym rynku pracy również powinni mieć szansę na zatrudnienie [Garbat 2016]. Według ówczesnego społeczeństwa potrzebna była odpowiednia rehabilitacja, aby zwiększyć szanse niepełnosprawnych na normalny byt. Twierdzono jednak, że powinna się ona odbywać w specjalnych instytucjach odseparowanych od zdrowego społeczeństwa. Dzięki temu możliwe było zapewnienie właściwych metod oraz środków wychowawczych i dydaktycznych przez odpowiednią kadre. Uważano także, że pozostawienie osób niepełnosprawnych wraz ludźmi zdrowymi skazałoby je na niepowodzenie. Postawa ta miała przyczynić się do oczyszczenia zdrowej społeczności z jednostek chorych, jednocześnie chroniąc tych drugich od trudów życia w społeczeństwie otwartym [Żuraw 2016]. W wieku XIX i połowie XX koncepcja

specifying developmental difficulties of children with these disabilities and noticing the social need to organize for them the appropriate conditions for upbringing and teaching. Disabled people should have the rights to develop, study and work. Segregation and isolation of people with disabilities from the rest of society still did not create the need for planning accessibility in public spaces. The blind and those struggling with dysfunctions of the motor organs people were still left to the help of third parties in special centres. In spite of this, the possibilities to overcome their limitations were increasingly considered. As a result, these considerations started to transform into the process of integration with the rest of society in the 20th century.

Modern times

Throughout all the eras discussed earlier, people with disabilities were constantly dismissed from social life. They did not have any rights to participate in social life, and they encountered both psychological and architectural barriers on their way. The way of thinking from the end of early modern times did not contribute to changes for the better until the 20th century when the society began to perceive the disabled in a different way [Michalska 2015]. This was influence by numerous factors. However, the greatest impulse for the development of vocational

rehabilitation and employment for people with disabilities was World War I. As a result of the war, the number of people injured increased significantly. Therefore, the issue of people with disabilities had grown to an international level. In the interwar period, various international organizations were founded, e.g. the American Foundation for Overseas Blind [Garbat 2016]. People with disabilities also started to fight for civil rights and for their right to be equal with the rest of society. As a result, new social attitudes focused on integration were initiated, and the phenomenon of discrimination began to be perceived as negative [Garbat 2014].

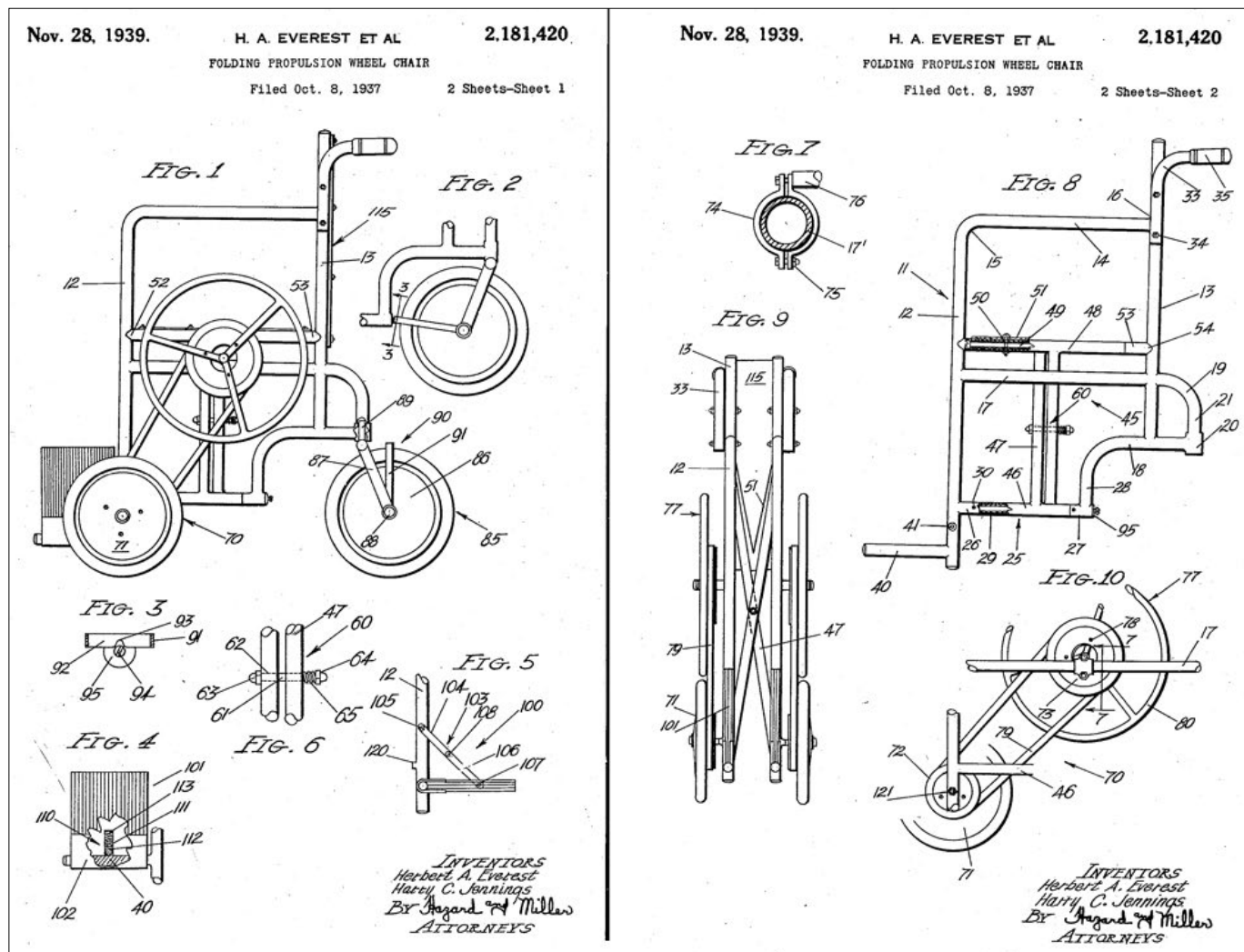
Next changes took also place in technical matters. Although the first evidence for the use of wheelchair-like vehicles can be found in around 3500 BC. (e.g. a Sumerian two-wheeled basket), and mentions of their presence in various forms have appeared over the centuries, they did not improve significantly the mobility of disabled people, as only a few elite members could afford them. There were no changes in social attitudes that would bring effects in this respect up to the 20th century. The first folding wheelchair, which significantly improved the mobility of people with dysfunctions of the motor organs, was created in 1932. It was built of steel tubes by engineer Harry Jennings. Easy storage and transport proved to be breakthrough features, thanks to which this construction quickly

gained popularity, and modern wheelchairs are not much different from their prototypes [Garbat 2015]. As far as the blind are concerned, the white stick proved to be a similar breakthrough. It is difficult to indicate its main inventor clearly, but it can be stated that its popularization has contributed to improving the safety of these people. In the past centuries, blind and visually impaired people were often seen with a cane or stick, which they used to identify various obstacles in their path. However, the white stick in its modern form was not invented until the 20th century, when the society began to notice the needs of people with disabilities [Garbat 2015].

As a result of city growth, urban planning solutions have also changed, and a new model of a modernist industrial city was created. Urban design and architecture started to express the idea of democratic social justice, so that housing areas began to show increasing attention to the implementation of social infrastructure [Słodczyk 2012, Billert 2013]. At that time, the first anthropometric models were also created, with Ernst Neufert and Le Corbusier as the pioneers. The latter devised a system of proportions referring to human dimensions called a modulator. Thanks to this, the man started to be treated as the measure of all things. Despite the fact that the average person was accepted as a model, this was a milestone in adjusting the space for people with different characteristics.

Fig. 1. Patent of the Jennings and Everest' folding wheelchair from 1939. Source: United States Patent and Trademark Office, <https://patents.google.com/patent/US2181420> [access:07.08.2019]

Ryc. 1. Patent składanego wózka Jenningsa oraz Everesta z 1939 roku. Źródło: United States Patent and Trademark Office, <https://patents.google.com/patent/US2181420> [dostęp:07.08.2019].

segregacji była już dominująca. Jak twierdzą Barun-Gałkowska i Gutowska [1994] „postawa ta ukształtowała się w wyniku wyodrębnienia wielu typów niepełnosprawności, ustalenia specyfiki utrudnień rozwojowych dzieci z tymi niepełnosprawnościami oraz dostrzeżenia społecznej potrzeby organizowania dla nich odpowiednich warunków wychowania

i nauczania. Osobom niepełnosprawnym przyznano prawo do rozwoju, nauki i pracy”. Segregacja i izolowanie osób niepełnosprawnych od pozostałej części społeczeństwa wciąż jednak nie tworzyły potrzeby planowania dostępności w przestrzeniach publicznych. Ludzie niewidomi oraz zmagający się z dysfunkcjami narządów ruchu nadal skazani byli na

pomoc osób trzecich w specjalnych ośrodkach. Mimo to w coraz większym stopniu zaczęto zastanawiać się nad możliwościami zniwelowania ograniczeń osób niepełnosprawnych, co już w drugiej połowie XX wieku przełożyło się na rozpoczęcie procesu ich integracji z resztą społeczeństwa.

Cases of disabled people were not considered in planning accessibility until the 1960s, when the law-making works began to develop on the basis of new research. This took place in the United States, Western Europe, Scandinavia and Australia. The main purpose of these changes was to indicate appropriate solutions and to force their practical application [Kowalski 2013]. Depending on the location, various trends began to develop: universal design, barrier-free design, inclusive design, design for all, and accessibility planning. However, all of them were aimed at designing a user-friendly and accessible space regardless of the type of disability, limits of mobility or perception. With time, also in Poland the first mentions about designing that takes into account the needs of people with disabilities but also elderly, pregnant women or mothers with children began to appear. Currently, the governmental program *Dostępność Plus (Accessibility Plus)* has been introduced in Poland. Its aim is to contribute to improving the accessibility of public spaces, thus eliminating economic aspects that often hinder the implementation of such ideas.

Discussion

Starting from ancient times, societies have approached the issues related to diseases and disabilities in different ways, but over the years, the

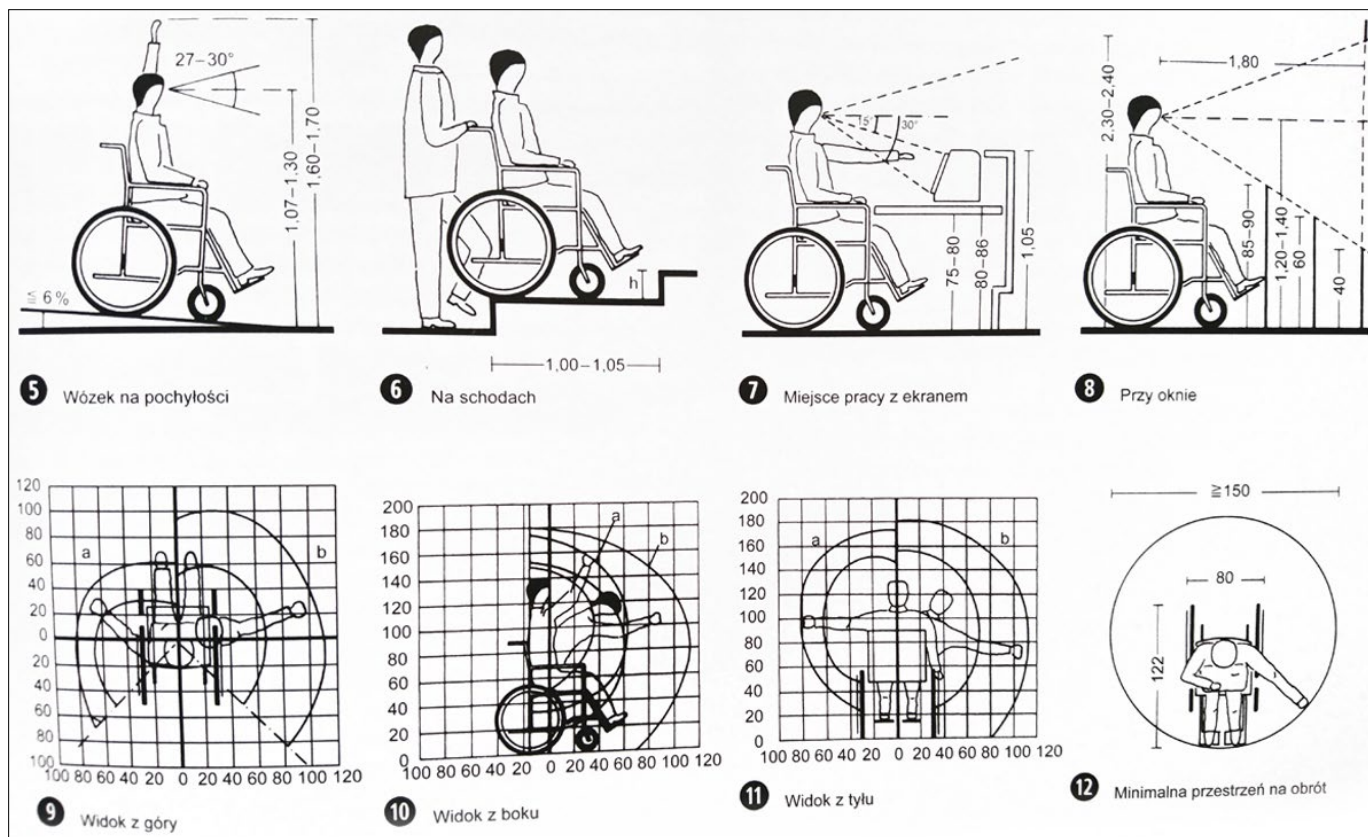
perception of people with disabilities has changed everywhere. Civilizations from subsequent eras wanted to create a healthy society in the way that seemed to them at the given time the only right option (by elimination, isolation or exclusion) [Nowińska, Nowiński 2014].

Only during the last century, a broad model of employing people with disabilities was developed. Initially, their support depended on the good will of the richer part of society, and jobs were mainly created for disabled war veterans. However, over the time, a legal framework was introduced to improve the situation of disabled people in the labour market, and they began to be perceived not only through the prism of social services. Discrimination was finally banned and the process of reducing social and physical barriers began [Garbat 2014]. Previously, people with disabilities faced many difficulties because they were treated as the margin of society. In the best case, they could live in separate areas including various social welfare institutions. People with disabilities very rarely considered the possibility of attempting a normal life in a society of healthy people. Therefore, the surroundings were designed without considering their needs [Marszałek 2007]. Independence of an increasing group of people with disabilities would be impossible without the first programs of providing equal opportunities for disabled and their professional rehabilitation, as well as

the invention of a folding wheelchair and popularization of the white stick. It resulted in an increasing frequency of appearances of such people in public spaces and consequently, the need of adapt this space for them was only a matter of time. Despite its short history, universal design has been approved in many places around the world among representatives of various environments. Important factors that influenced on this were the social, demographic, legal and economic changes that took place in the 20th century [Gawron 2015]. Progressive transformation of space and the elimination of architectural barriers have continued to this day. The process is slow but systematic, and over time, it has included in its scope an increasing number of utility objects – from public offices and institutions, through educational establishments to commercial or cultural facilities [Marszałek 2007]. Studies requested by the European Commission perfectly illustrate the scale of change of social attitudes towards disabled people over the past centuries. Almost all (97%) of the respondents living in 27 EU countries (samples representative at the national level) agree with the statement that disabled people should be able to fully participate in society (eight out of ten agree unconditionally) [Gawron 2015].

Fig. 2. Anthropometric models of a person sitting in a wheelchair. Source: Neufert E. (2011). Podręcznik projektowania architektoniczno-budowlanego, Warszawa, Arkady, s. 33.

Ryc. 2. Modele antropometryczne osoby siedzącej na wózku inwalidzkim. Źródło: Neufert E. (2011). Podręcznik projektowania architektoniczno-budowlanego, Warszawa, Arkady, p. 33.

Czasy współczesne

Przez wszystkie omawiane wcześniej epoki ludzie niepełnosprawni wciąż odsuwani byli od życia społecznego. Nie przysługiwały im żadne prawa do uczestniczenia w życiu społecznym, a na swojej drodze spotykali zarówno bariery psychiczne, jak i architektoniczne. Dopiero sposób myślenia z końca czasów nowożytnych przyczynił się do tego, że XX wiek przyniósł zmiany na lepsze, a społeczeństwo zaczęło w inny sposób postrzegać niepełnosprawnych [Michalska 2015]. Wpływ na to miało wiele czynników. Jednak to I wojna światowa była największym bodźcem

do rozwoju rehabilitacji zawodowej i zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami. W jej wyniku liczba osób okaleczonych wzrosła w znaczący sposób. W związku z tym sprawa osób niepełnosprawnych urosła do rangi międzynarodowej. W okresie międzywojennym powstały różne międzynarodowe organizacje, np. American Foundation for Overseas Blind [Garbat 2016]. Osoby niepełnosprawne zaczęły również walczyć o prawa obywatelskie, aby być na równi z resztą społeczeństwa. Dzięki temu zainicjowane zostały nowe postawy społeczne stawiające na integrację, a zjawisko dyskryminacji zaczęło postrzegać negatywnie [Garbat 2014]. Kolejne zmiany nastąpiły

w kwestiach technicznych. Mimo iż pierwszych dowodów na stosowanie pojazdów przypominających wózki inwalidzkie doszukać się można już w około 3500 roku p.n.e. (np. sumeryjski dwukołowy koszyk), a wzmianki o ich obecności pod różną postacią pojawiają się na przestrzeni wieków, to nie przekładały się one w znaczący sposób na mobilność osób niepełnosprawnych, gdyż mogły sobie na nie pozwolić jedynie nieliczni członkowie elit. Dopiero zmiana postaw społecznych wobec niepełnosprawnych, jaka nastąpiła w XX wieku, przyniosła efekty w tej kwestii. W 1932 roku powstał pierwszy składany wózek, który znacząco wpłynął na poprawę mobilności osób

Conclusions

The approach to space design aimed at eliminating various types of barriers for people with disabilities was certainly dependent on how this group of people was perceived by the rest of society. Excluding them from the social life in the old days effectively inhibited the development of design ideas regarding the adjustment of the environment to the needs of people with disabilities. What is more, the minds of inventors were not focused on creating devices for people with disabilities, either, which meant that some people did not have the ability to move independently in space.

In the history of humankind, three main periods characterizing social attitudes towards disabled people can be distinguished [Gazdulska 2008]:

1. a period of hostility (times of tribal communities and ancient);
2. a period of mercy and fear of disabled people along with charitable activities (times from the spread of Christianity);
3. a period of detailed research along with attempts at integration, that is, inclusion of disabled people in the mainstream of social life (modern times).

Only the emergence of the idea of integrating the disabled with the rest of society contributed to start works aimed at striving to design the space available so that the largest

possible group of people could use it freely.

The article was prepared in frames of the statutory work S/WBiS/2/2016 conducted at Białystok University of Technology.

Kamil Rawski

Department of Building Structures
and Architecture
Białystok University of Technology

Literature – Literatura

1. Billert A., 2013. Miasto europejskie i jego droga do miasta postindustrialnego [w:] P. Lorens, I. Mironowicz (red.), Wybrane teorie współczesnej urbanistyki. Akapit-DTP, Gdańsk, 73–92.
2. Borowska-Beszta B., 2012. Niepełnosprawność w kontekstach kulturowych i teoretycznych. Wydawnictwo Impuls, Kraków, 19–21.
3. Borowski G., 2012. Sposoby wspierania osób niepełnosprawnych na przestrzeni dziejów – wybrane przykłady. Niepełnosprawność – Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania, IV (5), 89–120.
4. Braun-Gałkowska M., Gutowska A., 1994. W tę samą stronę. Antologia tekstów dla nauczycieli i uczniów do lekcji wychowawczych. Krupski i S-ka, Warszawa, 353–354.
5. Czarnecki W., 2001. Historia architektury, rozwoju miast i urbanistyki: elementy. Wydawnictwo WSFiZ, Białystok, 144–148.
6. Fabiani B., 1980. Niziołki, łokietki, karlikowie. Z dziejów karłów nadwornych w Europie. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 28.
7. Garbat M., 2013. Rehabilitacja zawodowa osób z niepełnosprawnościami do końca XIX wieku. Niepełnosprawność

– Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania, IV (9), 67–93.

8. Garbat M., 2014. Rehabilitacja zawodowa oraz zatrudnianie osób z niepełnosprawnościami w XX i XXI wieku. Niepełnosprawność – Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania, II (11), 130–154.
9. Garbat M., 2015. Historia niepełnosprawności – Geneza i rozwój rehabilitacji, pomocy technicznych oraz wsparcia dla osób z niepełnosprawnościami. Novae Res, Gdynia.

10. Garbat M., 2016. Przedsiębiorczość osób z niepełnosprawnościami na przestrzeni wieków. Niepełnosprawność – Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania, IV (21), 33–55.

11. Gawron G., 2015. Universal Design – Projektowanie uniwersalne jako idea w dążeniu do osiągnięcia partycypacji społecznej osób niepełnosprawnych. Roczniki Nauk Społecznych. 7 (43), 1, 125–144.

12. Gazdulska M., 2008. Postawy społeczeństwa wobec osób z niepełnosprawnościami w ujęciu historycznym i współczesnym. Seminare. Poszukiwania naukowe, 15, 281–288.

13. Gutowski B., 2006. Przestrzeń marzycieli – Miasto jako projekt utopijny. Instytut Historii Sztuki UKSW, Warszawa, 25–27.

14. Kirejczyk K., 1981. Upośledzenie umysłowe – Pedagogika. PWN Warszawa, 14.

15. Kostrzewska M., 2013. Miasto europejskie na przestrzeni dziejów. Wybrane przykłady. Akapit-DTP, Gdańsk, 89, 123–126.

16. Kowalski K., 2013. Planowanie dostępności – polskie uwarunkowania prawne i praktyka. Niepełnosprawność – Zagadnienia, Problemy, Rozwiązania, I (6), 71–99.

z dysfunkcjami narządów ruchu. Zbudował go ze stalowych rurek inżynier mechanik Harry Jennings. Łatwość jego przechowywania oraz transportu okazały się przełomowymi cechami, dzięki czemu ta konstrukcja szybko zyskała popularność, a współczesne wózki niewiele różnią się od swojego pierwowzoru [Garbat 2015]. W przypadku osób niewidomych podobnym przełomem okazało się rozpowszechnienie białej laski. Trudno jednoznacznie wskazać jej głównego pomysłodawcę, jednak można stwierdzić, iż jej spopularyzowanie przyczyniło się do zwiększenia bezpieczeństwa osób niewidomych. W minionych wiekach niewidomi oraz niedowidzący niejednokrotnie widywani byli w towarzystwie trzciny, kija lub laski, wykorzystując je do rozpoznania różnych przeszkód na swojej drodze. Niemniej biała laska we współczesnej formie została wymyślona również dopiero w XX wieku, gdy opinia publiczna zaczęła dostrzegać potrzeby osób niepełnosprawnych [Garbat 2015]. W wyniku rozrastających się miast zmianom uległy również rozwiązania urbanistyczne, w konsekwencji czego powstawał nowy model modernistycznego miasta industrialnego. Urbanistyka i architektura zaczęły wyrażać idee demokratycznej sprawiedliwości społecznej, co przełożyło się na to, że w zespołach budownictwa mieszkaniowego zaczęto wykazywać coraz większą dbałość o realizację infrastruktury społecznej [Słodczyk 2012, Billert 2013].

W tym czasie zaczęto również tworzyć pierwsze modele antropometryczne. Jako pionierów wskazać można Ernsta Neuferta oraz Le Corbusiera, który opracował system proporcji nawiązujący do wymiarów człowieka zwany modulem. Dzięki temu człowiek zaczął być traktowany jako główna miara w otaczającej przestrzeni. Mimo że za wzorzec została przyjęta przeciętna osoba, było to milowym krokiem w dostosowywaniu otoczenia do osób o różnej specyfice. W latach 60. zaczęto rozpatrywać również przypadki osób niepełnosprawnych i na podstawie ówczesnych badań rozpoczęły się prace nad tworzeniem nowego prawa. Miało to miejsce w Stanach Zjednoczonych, Europie Zachodniej, Skandynawii czy Australii. Głównym celem tych zmian miało być wskazanie odpowiednich rozwiązań oraz obligowanie do ich praktycznego stosowania [Kowalski 2013]. W zależności od miejsca zaczęły się rozwijać różne nurty: projektowania uniwersalnego (universal design), projektowania bez barier (barrier-free design), projektowania włączającego (inclusvie design), projektowania dla wszystkich (design for all) czy planowania dostępności (accessibility planning). Wszystkie jednak mają na celu to, aby projektować przestrzeń przyjazną i dostępną dla każdego użytkownika bez względu na rodzaj jego niepełnosprawności, ograniczenia mobilności czy percepcji. Z czasem również i w Polsce zaczęły pojawiać się pierwsze wzmianki

odnoszące się do projektowania uwzględniającego potrzeby osób niepełnosprawnych, ale również i osób starszych, kobiet w ciąży czy matek z dziećmi. Natomiast aktualnie w Polsce wprowadzono program rządowy *Dostępność Plus*, który przyczynić się ma do poprawy dostępności przestrzeni publicznych, niwelując tym samym względy ekonomiczne, które często stały na przeszkodzie przy uskutecznianiu takich idei.

Dyskusja

Począwszy od czasów starożytnych społeczeństwa różnie podchodziły do zagadnień związanych z chorobami i kalectwem. Z biegiem lat postrzeganie ludzi z niepełnosprawnościami ulegało jednak zmianie. Cywilizacje kolejnych epok dążyły do tworzenia zdrowego społeczeństwa w taki sposób, jaki wydawał im się w danych czasach jedyną słuszną możliwością (na drodze eliminacji, izolacji bądź wykluczenia) [Nowińska i Nowiński 2014].

Dopiero w ciągu ostatniego wieku wypracowano szeroki model zatrudniania osób z niepełnosprawnościami. Początkowo ich wsparcie uzależnione było od dobrej woli bogatszej części społeczeństwa, a miejsca pracy tworzone głównie dla inwalidów wojennych. Jednak z czasem zaczęto wprowadzać ramy prawne mające na celu poprawienie sytuacji niepełnosprawnych na rynku pracy, a ich samych zaczęto

17. Lipkowski O., 1981. *Pedagogika specjalna. Zarys*. PWN Warszawa, 52.
18. Marszałek L., 2007. Społeczny kontekst niepełnosprawności. *Seminare. Poszukiwania naukowe*, 24, 339–353.
19. Michalska P., 2015. Bo sport ma wiele twarzy... cz. 1. Niepełnosprawny sport akademicki. Po prostu bez tajemnic, 01, 10.
20. Nowak K., 2015. Postawy młodzieży wobec osób niepełnosprawnych ruchowo. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia, Sectio J, XXVIII*, 67–81.
21. Nowińska G., Nowiński J., 2014. Niepełnosprawność w czasach starożytnych. *Przegląd Medyczny Uniwersytetu Rzeszowskiego i Narodowego Instytutu Leków w Warszawie*, 1, 119–127.
22. Ostrowska A., 1994. Niepełnosprawni w społeczeństwie – postawy społeczeństwa polskiego wobec ludzi niepełnosprawnych (raport z badań). Instytut Filozofii i Socjologii PAN; PFRON, Warszawa.
23. Ostrowski W., 1996. Wprowadzenie do historii budowy miast. Ludzie i środowisko. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa, 64–67.
24. Paszkowski Z., 2015. Historia idei miasta. Wydawnictwo Hogben, Szczecin, 22–24, 48, 53–58, 71–75.
25. Pędracki M., 1997. Przepisy prawne najstarszych „kodeksów” mezopotamskich ustanawiające kary dla ludzi wolnych. *Analecta*, 6/2 (12), 7–41.
26. Platon, 2003. Państwo. *Antyk, Kęty*, 160–161.
27. Project for Public Spaces, 2009. *Jak przetworzyć Miejsce: Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych*, adapt. i tł.: T. Jeleński, W. Kosiński, Fundacja Partnerstwo dla Środowiska, Kraków, 24–27.
28. Przeździak B., Nyka N., 2008. Zastosowanie kliniczne protez, ortoz i środków pomocniczych. *Via Medica, Gdańsk*, 3–5.
29. Regulski J., 1986. *Planowanie miast*. PWE Warszawa, 77–78.
30. Samsonowicz H., 1970. *Życie miasta średniowiecznego*. PWN Warszawa, 26–44.
31. Słodczyk J., 2012. Historia planowania i budowy miast. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole, 222–226, 272–273.
32. Wróbel T., 1971. *Zarys historii budowy miast*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, 250.
33. Wysocki M., 2009. *Dostępna przestrzeń publiczna*. Fundacja Rozwoju Regionalnego, Kraków, 6–7.
34. Zasępa E., Czabała C., Starzomska M., 2005. Postawy wobec niepełnosprawności i osób niepełnosprawnych. *Człowiek-Niepełnosprawność-Społeczeństwo*, 1, 23–36.
35. Żuraw H., 2016. Ewolucja podejścia do niepełnosprawności w kulturze zachodu – perspektywa antropologii. *Pogranicze. Studia Społeczne*, XXVIII, 27–47.

Źródła online:

36. Rozwadowski B., 2015. Niepełnosprawność – kiedyś i dziś. <http://www.rozbria.pl/niepelnosprawnosc-kiedys-dzis/> (dostęp: 17.10.2018).
37. Kowalczyk Ł., 2015. Niepełnosprawni w średniowieczu. Cierpienie, okrucieństwo i operacje plastyczne. <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2015/12/09/niepelnosprawnni-w-sredniowieczu-cierpienie-okrucienstwo-i-operacje-plastyczne/> (dostęp: 17.10.2018).

postrzegać już nie tylko przez pryzmat pomocy społecznej. Finalnie zabroniono dyskryminacji oraz rozpoczęto proces niwelacji barier społecznych i fizycznych [Garbat 2014]. Wcześniej osoby niepełnosprawne napotykały wiele trudności mających swoje źródła w traktowaniu ich jako marginesu społeczeństwa. W najlepszym przypadku mogły funkcjonować w wydzielonych obszarach obejmujących różne instytucje pomocy społecznej. Osoby niepełnosprawne rzadko rozważały możliwość podjęcia próby normalnego życia w społeczeństwie ludzi zdrowych. Stąd też otoczenie projektowane było bez uwzględnienia ich potrzeb [Marszałek 2007]. Dopiero rozpoczęcie pierwszych programów wyrównywania szans niepełnosprawnych i ich rehabilitacji zawodowej, jak również wynalezienie składanego wózka inwalidzkiego i popularyzacja białej laski spowodowały usamodzielnienie się coraz większej grupy osób z niepełnosprawnościami. Poskutkowało to coraz częstszym pojawianiem się takich osób w przestrzeniach publicznych, w efekcie czego kwestią czasu było pojawienie się potrzeby przystosowania owej przestrzeni tak, aby mogli się oni po niej bezpiecznie poruszać. Projektowanie uniwersalne mimo swojej krótkiej historii uzyskało aprobatę w wielu miejscach na świecie wśród przedstawicieli różnych środowisk. Ważnymi czynnikami mającymi na to wpływ były zachodzące w XX wieku zmiany społeczne, demograficzne, prawne

i ekonomiczne [Gawron 2015]. Stopniowe przekształcanie przestrzeni i znoszenie barier architektonicznych postępuje do dziś. Proces ten przebiega powoli, lecz systematycznie, a wraz z upływem czasu obejmuje coraz większą liczbę obiektów – od urzędów i instytucji publicznych, poprzez placówki oświatowe, aż do placówek handlowych czy kulturalnych [Marszałek 2007]. Badania przeprowadzone na zlecenie Komisji Europejskiej doskonale ukazują skalę przemiany, jaka zaszła w postawach społecznych wobec osób niepełnosprawnych na przestrzeni minionych wieków. Spośród respondentów żyjących w 27 państwach Unii Europejskiej (reprezentatywnych na poziomie krajowym prób) aż 97% badanych zgadza się ze stwierdzeniem, że osoby niepełnosprawne powinny móc w pełni uczestniczyć w życiu społecznym (ośmiu na dziesięciu zgadza się bezwarunkowo) [Gawron 2015].

Wnioski

Podejście do projektowania przestrzeni mające na celu niwelowanie różnego rodzaju barier dla osób niepełnosprawnych z pewnością zależne było od tego, w jaki sposób postrzegana była ta grupa ludzi przez pozostałą część społeczeństwa. Wykluczenie ich z życia społecznego w dawnych czasach skutecznie hamowało rozwój myśli projektowej architektów odnośnie dostosowania otoczenia do potrzeb

ludzi z niepełnosprawnościami. Co więcej, także inwencja wynalazców nie była nastawiona na tworzenie urządzeń dla osób niepełnosprawnych, przez co niektórzy nie mieli możliwości samodzielnego poruszania się.

Na przestrzeni dziejów wyróżnić można trzy główne okresy charakteryzujące postawy i stosunek społeczeństw względem osób niepełnosprawnych [Gazdulska 2008]:

1. okres wrogości (czasy wspólnot plemiennych i starożytności);
2. okres litości i strachu przed osobami niepełnosprawnymi wraz z działalnością charytatywną (czasy od rozpowszechnienia się chrześcijaństwa);
3. okres szczegółowych badań wraz z próbami integracji, czyli włączania osób niepełnosprawnych w nurt życia społecznego (czasy współczesne).

Dopiero zrodzenie się idei integracji osób niepełnosprawnych z resztą społeczeństwa poskutkowało rozpoczęciem prac mających na celu dążenie do projektowania przestrzeni dostępnej tak, aby jak największa grupa osób mogła z niej swobodnie korzystać.

Pracę wykonano w ramach pracy statutowej nr S/WBiIS/2/2016 realizowanej na Politechnice Białostockiej.

Kamil Rawski

Katedra Konstrukcji Budowlanych
i Architektury
Politechnika Białostocka